

ביאור דברי אדה"ז "כי כבר חזר בו הבית-יוסף"

ב'סדר הכנסת שבת' כתב אדמו"ר הזקן "אבל אין לסמוך כלל להקל - ע"פ מה שכתב הרב בית יוסף בשו"ע הל' שבת בשם 'יש אומרים', והיא דעת ר"ת וסיעתו, שעד כדי הילוך ג' מילין ורביע שהוא קרוב לשעה בינונית אחר השקיעה הוא יום גמור ואח"כ מתחיל בין השמשות... - כי כבר חזר בו הבית יוסף בשו"ע יורה דעה הל' מילה, ופסק בפשיטות דאחר השקיעה מיד הוא בין השמשות, וכן פסק הש"ך שם".

פירוש: יש מחלוקת בין הגאונים לר"ת. ר"ת סובר שגם לאחר שהשמש שקעה ("תחילת שקיעה"), עדיין יום הוא, עד כשעה (לערך, וליתר דיוק חמישים ושמונה וחצי דקות) לאחר השקיעה. רק אז ("סוף שקיעה") מתחיל זמן בין השמשות, שנמשך כרבע שעה (לערך, וליתר דיוק שלוש עשרה וחצי דקות), ולאחר בין השמשות הוא צאת הכוכבים. כשיטת ר"ת פסק אדה"ז בשו"ע הל' שבת סי' רסא ס"ה.

אבל, שיטת הגאונים, דמיד לאחר ששקעה השמש מתחיל בין השמשות, ובסיום בין השמשות הוא זמן צאת הכוכבים. כשיטת הגאונים פסק אדה"ז בסידור ב'סדר הכנסת שבת'.

אחת הסיבות שאדמו"ר הזקן שינה את פסיקתו שפסק בשו"ע שלו כשיטת ר"ת, ופסק בסידור כשיטת הגאונים, היא, בגלל חזרתו של הב"י ממה שפסק בשו"ע או"ח סי' רס"א כר"ת, ופסק כהגאונים בהל' מילה.

והנה, בהל' שבת סי' רסא ס"ב כתב הב"י שבין השמשות מתחיל רק לאחר שעבר משך זמן של ג' מילין ורבע, היינו כשעה לערך לאחר השקיעה. אבל, בהל' מילה יו"ד סי' רסו ס"ט כתב הב"י שמשקיעת החמה מתחיל בין השמשות. להלכה, הש"ך בהל' מילה סי' רסו ס"ק יא הביא את המחלוקת בין הגאונים לר"ת, ופסק כשיטת הגאונים.

על דברי אדה"ז הנ"ל הקשו, מהיכן הוכיח אדה"ז שהב"י חזר בו, הרי בפשטות כוונת הב"י בהל' מילה (כמו בהל' שבת) לסוף שקיעה כר"ת, שאז מתחיל בין השמשות, ולא לתחילת שקיעה כשיטת הגאונים? כן הקשו ב'אורות חיים' (להר"ח דרוק) פ"ט, וב'אור מאיר' עמ' רכז, ועוד אחרונים.

ולכאורה, עוד צריך להבין, מה היתה ההו"א של אדה"ז כשפסק בשו"ע כשיטת ר"ת, הרי בוודאי ראה אדה"ז שהב"י חזר בו בהל' מילה ופסק בפשיטות כהגאונים, ומדוע פסק בהל' שבת כר"ת?

ואי אפשר לומר, שאדה"ז בהל' שבת פסק כר"ת כפי שפסק הב"י בהל' שבת, ולא התייחס לדברי הב"י ביו"ד בהל' מילה. כי בצידי הדף בשו"ע אדה"ז (או"ח סי' שלא ס"ה) בדיני מילה בשבת שפסק כר"ת, ציין למג"א סק"ב, והוסיף "דלא כש"ך סי' רסו ס"ק יא". כלומר, אדה"ז כן התייחס להל' מילה ביו"ד, ובכל זאת לא קיבל את פסק הש"ך שפסק (סי' רסו ס"ק יא) כהגאונים.

לקמן נבאר את שיטת אדה"ז, ולאחר מכן ניישב את השאלות, ובהקדים:

בפשטות כשמביאים את שיטת ר"ת, רגילים להדגיש שיש שתי שקיעות, או תחילת

שקיעה וסוף שקיעה. אבל, כשמעיינים בשו"ע, רואים שלא מוזכר אפילו פעם אחת שיש שתי שקיעות. בכל מקום מזכיר הב"י את השקיעה, סתם כך, ללא התייחסות כלל לשתי השקיעות. במקום אחד בלבד מזכיר הב"י את המושג 'תחילת השקיעה', והוא: בהל' שבת סי' רס"א שבו מביא הב"י את שיטת ר"ת בשם 'יש אומרים'.

גם בהלכה זו הב"י אינו מזכיר שיש 'שקיעה שניה' או 'סוף שקיעה', כפי שהיה מתחייב משיטת ר"ת, אלא כך כתב: "יש אומרים שצריך להוסיף מחול על הקודש, וזמן תוספת זה הוא מתחילת השקיעה שאין השמש נראית על הארץ עד זמן בין השמשות, והזמן הזה שהוא ג' מילין ורביע רצה לעשותו כולו תוספת עושה... ושיעור זמן בין השמשות הוא ג' רבעי מיל שהם מהלך אלף ות"ק אמות קודם הלילה".

לכאורה, היה צריך הב"י לכתוב כך: "ושיעור זמן בין השמשות הוא מ'סוף שקיעה' (או 'שקיעה שניה') ג' רבעי מיל", ומדוע נוקט הב"י בלשון הזו: "ושיעור זמן בין השמשות הוא ג' רבעי מיל... קודם הלילה"?

מכאן מוכח, שהב"י בשו"ע אינו משתמש במושג של 'סוף שקיעה' או 'שקיעה שניה', וכאשר רוצה לציין את שיעור זמן בין השמשות כותב "ג' רבעי מיל קודם הלילה".

יוצא איפוא, כשהב"י משתמש במושג 'שקיעה' כוונתו לשקיעה כפשוטה, שקיעת החמה מתחת לאופק.

ויש להעיר: שהלכה כותבים בלשון ברורה ומובנת, ולכן המושג 'שקיעה' שמופיע בשו"ע הוא כפשוטו, שקיעה המובנת לכולם, השמש שוקעת מתחת לאופק.

ולכן, כשרוצה הב"י בשו"ע בהל' לפסוק כר"ת, הוא כותב שזמן תוספת שבת הוא כאשר עדיין יום, ומפרט עד שיעבור משך זמן של ג' מילין ורבע (כשעה) לאחר תחילת השקיעה, ותחילת השקיעה כשאין השמש נראית עוד על הארץ. ולגבי בין השמשות כותב שמשך זמנו הוא ג' רבעי מיל (כרבע שעה) לפני צאת הכוכבים.

והנה, כאשר מגיע הב"י להל' מילה סי' רס"ו ס"ט, כותב: "בשיעור בין השמשות איפלא תנאי ואמוראי בסוף פ' במה מדליקין, וכתב בעל העיטור מספקא לן הלכה כדברי מי, הלכך אי איתיליד ינוקא משתשקע החמה, ספק הוא עד דשלים בין השמשות דר' יוסי ונימול לעשרה, ואי איתיליד במוצאי שבת משתשקע החמה עבדינן לחומרא כדרבה".

כאן רואים בבירור, שהב"י סובר שמשקיעת החמה מתחיל בין השמשות. כאן הב"י לא כתב שלאחר ג' מילין ורביע מתחילת השקיעה עדיין יום הוא, כפי שכתב בהל' שבת כשיטת ר"ת, אלא כתב שמשקיעת החמה מתחיל בין השמשות. אין ספק שבהלכות מילה חזר בו הב"י ופסק להלכה שמהשקיעה מתחיל בין השמשות, כשיטת הגאונים.

באם כוונת הב"י בהל' מילה היתה ל'סוף שקיעה' או 'שקיעה שניה' היה צריך לומר זאת בפירוש. המושג 'שקיעה' הוא שקיעה כפשוטו, שקיעת השמש מתחת לאופק. כשהב"י מדבר על זמן בין השמשות הוא אינו משתמש במושג 'סוף שקיעה' או 'שקיעה שניה', אלא אומר שג' רבעי מיל לפני צאת הכוכבים הוא זמן בין השמשות. לכן, ברור הדבר, שאי אפשר לפרש שהב"י בהל' מילה מתכוון ל'סוף שקיעה'. אם כן, יוצא איפוא, שהב"י חזר בו ממה שפסק בהל' שבת כר"ת, ופוסק בהל' מילה כהגאונים.

אמנם, יש שני מקומות בהם אין כוונת הב"י במושג 'שקיעה' כפשוטו, לשקיעת השמש

מתחת לאופק, אבל בהם הוא אומר בצורה מפורשת, שהכוונה במושג 'שקיעה' היא אחרת:
א. בהלכות תענית סי' תקנ"ח ס"א: "כל תענית שלא שקעה עליו חמה, דהיינו שלא השלימו עד צאת הכוכבים, אינו תענית". כאן מפרש הב"י את המושג 'שקיעה' במובן של 'צאת הכוכבים' בהתאם לסוגיית הגמ' והראשונים בזה, עיי"ש.

ב. בהלכות חנוכה סי' תער"ב ס"א: "אין מדליקין נר חנוכה קודם שתשקע החמה, אלא עם סוף שקיעתה, לא מאחרין ולא מקדימין". כאן מפרש הב"י את המושג 'שקיעה' במובן של 'סוף שקיעה', וכוונתו לפי מפרשי השו"ע לצאת הכוכבים.

דאם כוונת הב"י היתה שמדליקין נר חנוכה מהשקיעה, אזי היה צריך לכתוב כך: "אין מדליקין נר חנוכה קודם שתשקע החמה" ותו לא, או באופן זה: "מדליקין נר חנוכה משקיעת החמה". אך, מזה שכתב הב"י "אלא עם סוף שקיעתה" כוונתו לצאת הכוכבים.

מזה רואים, שרק באותם מקומות בהם הב"י אומר במפורש שיש כוונה אחרת למושג "שקיעה", רק בהם הכוונה לא לשקיעה כפשוטה, אבל בשאר המקומות נוקט השו"ע את המושג 'שקיעה' ללא תוספת הסבר, כוונתו לשקיעה כפשוטה, שקיעת השמש מתחת לאופק.

לכן, כשבהל' מילה כותב הב"י "משמשקע החמה" מתחיל בין השמשות, בפשיטות, ללא שום תוספת של פירושים, כוונתו לשקיעה במובן הפשוט, שקיעת החמה מתחת לאופק.

מכאן מוכח בעליל, שהב"י בהל' מילה חזר בו ממה שפסק בהל' שבת, וכפי שהדגיש זאת אדה"ז ב'סדר הכנסת שבת' בקטע הממוסגר בסוגריים.

יש לשים לב, לדבריו המדויקים של אדה"ז "כי כבר חזר בו הב"י בש"ע י"ד הל' מילה ופסק בפשיטות דאחר השקיעה מיד הוא ביה"ש", ההדגשה על המילים "ופסק בפשיטות".

למען הסר ספק, הנה המקומות בהם הב"י בשו"ע מזכיר את ענין השקיעה:

1. הל' תפילין סי' ל' ס"ב: "קודם שתשקע החמה". "מששקעה חמה".
2. הל' תפילין סי' ל' ס"ד: "ושקעה עליו חמה".
3. הל' נשיאת כפים סי' קכ"ט ס"א: "סמוך לשקיעת החמה".
4. הל' תפלת המנחה סי' רל"ג ס"א: "קודם שקיעת החמה".
5. הל' שבת סי' רס"א ס"ב: "מתחילת השקיעה שאין השמש נראית על הארץ".
6. הל' פסח סי' תצ"ג ס"ד: "משקיעת החמה ואילך".
7. הל' תשעה באב סי' תקנ"ח ס"א: "עד שקיעת החמה".
8. הל' תענית סי' תקס"ב ס"א: "שלא שקעה עליו חמה, דהיינו שלא השלימו עד צאת הכוכבים".
9. הל' יום הכיפורים סי' תרכ"ג ס"ב: "סמוך לשקיעת החמה". "קודם שקיעת החמה".
10. הל' חנוכה סי' תער"ב ס"א: "קודם שתשקע החמה, אלא עם סוף שקיעתה".
11. הל' חנוכה סי' תער"ב ס"ב: "עם שקיעת החמה".

12. הל' מילה סי' רס"ו ס"ט: "משתשקע החמה".

13. הל' נדה סי' קצ"ד סי"ג: "קודם שקיעת החמה, והאחר אחר שקיעת החמה".

הנה כי כן רואים, שדברי אדה"ז, שהב"י חזר בו, מדוייקים להפליא.

ואל ייפלא בעיניך שהב"י חזר בו, דכבר ראינו שבהלכות תערובות שביו"ד בדין דבר שיש לו מתירין, ששם עיקר מקומם, וגם חלק יורה דעה הוא בתרא לגבי אורח חיים, חזר בו הב"י ממה שפסק בהל' יו"ט כפי שאדה"ז בעצמו מציין זאת בקונטרס אחרון בסי' תקי"ג סק"ד. עיין גם בספר כללי הפוסקים וההוראה כלל סז.

לגבי השאלה השניה, מה חשב אדה"ז בתחילה, כשפסק כר"ת, ולא התחשב בזה שהב"י חזר בו?

הנה, ידוע שאדה"ז כשכתב השו"ע בצעירותו הרבה לפסוק כהמג"א, ואח"כ לאחר שנים, כשכתב הקו"א ופסקי הסדור "חזר בו ממה שנתן נאמנות להמג"א יותר מדאי" (דברי נחמיה או"ח סי' כא). וכמו שכתב אדמו"ר הצ"צ (או"ח סי' י"ח אות ד') "אבל לפי מה ששמעתי ממנו בעצמו [מאדה"ז] שיש כמה דברים שחוזר בו ממש"ש מפני שנסמך אז יותר מדאי על המ"א". ועיין עוד בהקדמת הגרא"ח נאה לפסקי הסדור בסוף ח"ט דספרו 'קצות השולחן'.

לכן, בשו"ע בהל' שבת (סי' שלא ס"ה) אדה"ז (כהרגלו בשו"ע) פסק כהמג"א, היינו כשיטת ר"ת, ו"דלא כש"ך" ביו"ד בהל' מילה שפסק כהגאונים. וי"ל, דאע"פ שידע אדה"ז שהב"י חזר בו בהל' מילה ופסק כהגאונים, בכל זאת, לא רצה אדה"ז לזוז מפסק המג"א שפסק כר"ת.

אבל, לאחר זמן, כשכתב אדה"ז את פסקי הסדור, חזר בו ממה שפסק כהמג"א, ופסק כהגאונים, וסמך על חזרת הב"י בהל' מילה, וכן על פסק הש"ך שם ועוד, שפסקו כהגאונים.